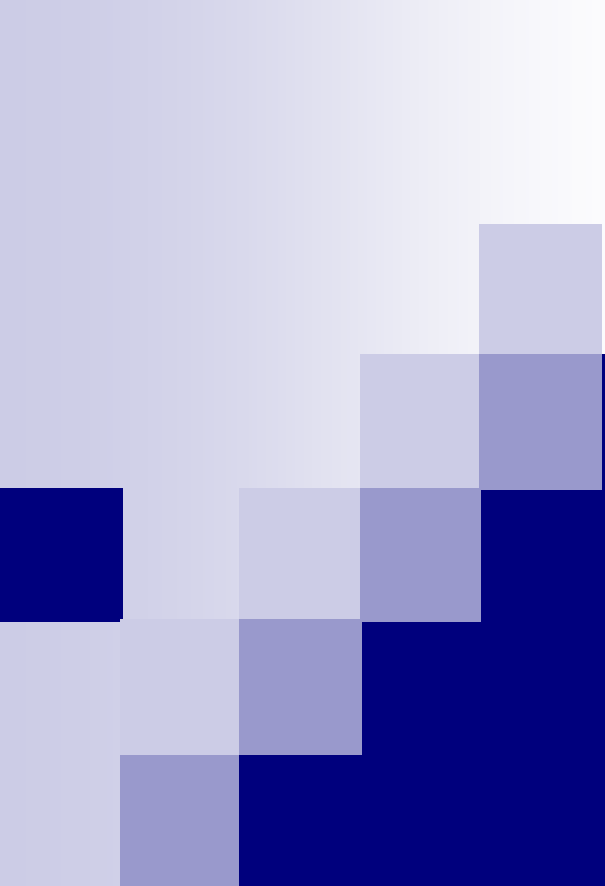




Sámánizmus és népvallás

Birtalan Ágnes

Szakrális kommunikáció

- Lovász, Irén: *Szakerális kommunikáció*. Európai Folklór Intézet, Budapest 2002.
- Birtalan, Ágnes: Non-Verbal Communication with Spirits – As it Occurs in Rituals and as it is Reflected in the Texts of the Darkhad-Mongol Shamans. In: *Shamans Unbound*. Ed. Mihály Hoppál – Zsuzsanna Simonkay in cooperation: Kornélia Buday – Dávid Somfai Kara. Budapest, Akadémiai Kiadó 2008. pp. 153–163.
- Birtalan, Ágnes: The Shaman(ess) – the Performer. Examples of the Activities and Life Stories of Darkhad Mongolian Shamanesses. In: *Shaman* Vol. 15. (2007 Spring/Autumn) pp. 69–86.

Szöveghagyomány (forrás: expedíció)

- A szöveg fogalma.
- Rituális szöveg
- Interjú
- Bármely közlés
- Tipológia:
- Birtalan, Ágnes: Mongol sámánszövegek műfaji kérdései. Tipológiai áttekintés. In: *Mir-Susnē-xum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Szerk. Csonka-Takács E. – Czövek J. – Takács András. Budapest, Akadémiai Kiadó 2002. pp. 852–863.



The levels

- Chart 1
- Communication between the shaman and the spirits' world
- Communication between shamans (shaman and his master, shaman and his disciple, shaman and other active shamans)
- Communication of the shaman with his family
- Communication between the shaman and his human community
- Communication between the shaman and his assistant(s)
- Communication of the shaman with researchers (native and foreign researchers).

Non-verbal communication

- Chart 2
- I. Verbal Communication
- II. Non-verbal Communication
 - 1. Vocalic Communication (sound or absence of sound)
 - 1.1. *Beating drum, playing Jew's harp*
 - 1.2. *Tune and rhythm of the recited texts*
 - 1.3. *Imitating animal sound*
 - 1.4. *Communication via silence*
 - 2. Communication via Movements
 - 2.1. *Mimic*
 - 2.2. *Gesticulation (gestures, clapping)*
 - 2.3. *Postures (stepping, jumping, sitting, squatting)*
 - 2.4. *Touching (the altar, images, offerings, the participants)*
 - 2.5. *Falling down in a swoon*
 - 3. Communication via Offerings
 - 3.1. *Communication via fragrance (fumigation)*
 - 3.2. *Communication via libation*
 - 3.3. *Communication via tasting (food, drink, tobacco)*

Tipologizálási lehetőségek

- 1. Emikus tipológiai rendszerek: műfajok.
- 2. A szinkretizálódás folyamata alapján.
- 3. Hagyományos és improvizatív modulok.

Kutatási módszerek

- A téma megközelítése
- 1. diakrón – szinkrón
- 2. etikus – emikus
- 3. tipológia
- 4. leíró és értelmező
- 5. az értelmezés módjai (hagyományos és „divatos” elemzési módok: centrum – periféria, a struktúra, a kulturális kódok és jelek, textus – kontextus, összehasonlító vizsgálat, kommunikációs modell, stb.)

Owōnī taxilga “Offering to the spirits of the [stone]cairn”

(recorded from shamaness Xüüxenhī)[1]

[1] Materials of the Expedition collected from shamaness Xüüxenhī in Khöwsgöl province, centre of Tshandamani Öndör district on 14th August 1998.

- *Awraltā gajar-n’*
- *Awran xarjh,*
- *Öršeeltē gajar*
- *Öršeen xarjh,*
- *Am’ nasī min’*
- *Tobčolon manajh,*
- *Altan xutgān*
- *Öršeen sūgaragtī!*
- *Burxan tengernüüd min’!*
- *Šir möngön širirtengüüd,*
- *Šir altan tuyātangūd,*
- *Xan xürel jayāčnūd,*
- *Xatan būrul tengernüüd min’!*
- *Dēr-n’ degden sūgāragtī!*
- *Derged-n’ jhirgen sūgāragtī!*
- You watch defending
- The place to be defended,
- You watch protecting
- The place to be protected,
- You guard watching
- My life and age.
- Stay providing [us]
- With your golden bliss!
- My buddhas and gods!
- You, who have pure silver [shine]
- You who have pure golden beam,
- My majestic bronze destiny-spirits,
- Queen grey-haired gods!
- Reside over [us] ascending,
- Reside chattering beside [us]!

- *Xajhūd-n'*
- *Xan' boljh,*
- *Xarcagand-n'*
- *Jhiwir boljh,*
- *Altan ämī-n'*
- *Argamjhlan sūjh,*
- *Ulān ämī-n'*
- *Uyin sūjh,*
- *Awral öršeelee öršöön sūjh,*
- *Altan xutgā xaerlārāgtī!*

- You become
- The companion beside [us],
- You become the wing
- For the hawk,
- You reside
- Tying up the golden life,
- You reside binding up
- The red life;
- Reside protecting what is to be protected
- Bestow [upon us] your golden sanctity!

- *Baga gert min'*
- *Bagana boljh,*
- *Balčar ürend-n'*
- *Jayā boljh;*
- *Xanaran būjh,*
- *Xamt bügdērēn*
- *Xarjh saxijh,*
- *Ayin jamd yawaxad*
- *Altan jamān tal'mārdan*
xarjh,
- *Awraltā gajar*
- *Awran xarjh sūgāragtī!*

- You become
- The pillar in my small tent,
- You become
- The destiny of the little infants.
- You descend sloping,
- You watch and guard
- All the people together;
- You look gently upon the golden route
- When [we] are on the way;
- Exist defending and watching
- The place to be defended!

- *Ongod tengernüüd min'!*
- *Ürgüe nomxon*
- *Ogcomgüe dölgöön*
- *Awarč öršeejh sūdag*
- *Altan jayāčnūd min'ē!*

- My *ongod*-spirits gods!
- You are peacefully without being quick-tempered
- Without anger, gently
- You save and protect [us]
- My golden destiny-spirits!

Dayan deerh hívóéneke

- Fejem tetejét
- Félelmetes Vadzsrapáni,
- Vállí részemet
- Védő hetvenhét Mahakála,
- Testem közepét
- Tengernyi fekete és fehér isten,
- Alsó testemet
- Alant élő sárkány kánok,
- Mind, mind elfoglalják!
- Hej, kánom, szent Dajan Dérh!
- Hegymagasnak barlangjában kánasszonyod rejted,
- Örgő folyó szájánál,
- Úr folyónak széles dombján,
- Magadat is változtattad
- Kebele bronz-kő,
- Tompora kemény kő,
- Oszlopos kőszoborra. – Így szól a te történeted.
- Hívlak, szólítalak téged,
- Hej, kánom, szent Dajan Dérh!

- 
- Dzsingisz urunk idejétől,
 - Déd szülőink idejétől
 - Apánk, anyánk idejéig
 - Támaszunk, hitünk te voltál
 - Urunk, védőnk Dajan Dérh, te nagy hatalmú!
 - Békében élsz, örökké adsz,
 - Tiéd ez a mi időnk is.
 - Te őrzöl, mint saját apánk, oltalmazó isten!
 - Hátasod a köd és pára,
 - Hegyi szikla ülőhelyed,
 - Milliónyi sok-sok társad
 - Miként te is szent parancsú, követi
 - Mit Padmaszambhava szólott.
 - Miként te is, szent szózatú, követi
 - Mit Congkápa szólott.
 - Miként te is, szent tanítású, követi
 - Mit a dalai láma és a pancsen láma szólott.
 - Fogadalmas, tiszta férfi nagy szent esküvése
 - Fogan Fényes Szent szavától.

- 
- Te vagy ki rossz tanítás gyökereit kiirtod,
 - Te vagy ki a szennyet, átkot rólunk megtisztítod.
 - Hívlak, szólítalak téged,
 - Hej, kánom szent Dajan Dérh!
 - Színarany szentélyedben
 - Szent hit gyülekezete,
 - Ki nem hunyó, örök mécses,
 - Le nem dőlő, örök orom;
 - Hófehér jurtapalotádban
 - Híveidnek hite lettél,
 - Tanítványok sokasága körülötted.
 - Fogadalmas esküvésű, fedi vállad sárga stóla.
 - Hívlak, szólítalak téged!

- 
- Erdős gerinc vadban gazdag,
 - Fűves pusztán sok a jószág,
 - Erdőháton arany, gyémánt,
 - Sokaságnál számos jószág.
 - Sokaságnak hitévé lett
 - Dajan Dérh isten
 - Vad földjére
 - Dajan Dérh oltalmában
 - Békés, nyugodt boldogságban érkezzenek!
 - Gomolyogjon magas égig
 - Áldozatom fehér füstje,
 - Álom, óhaj teljesüljön
 - Imádkozom, te teljesítsd!
 - Erdős gerinc adománya
 - Kékes boróka illata
 - Kék-ezüst égre gomolyogjon,
 - Kívánságom terád bízom.
 - Észak havas csúcsain nőtt
 - Tiszta illatúnak füstje kavargjon,
 - Kívánságom csengő hangon énekelem,
 - Rátok bízom
 - Tíz világtáj buddhái,
 - Arany Földnek úrgazdái,
 - Hej, kánom szent Dajan Dérh!

- 
- Ízes juhhús, juhnak feje,
 - Tejpálinka, kumisz és aludttej,
 - Szárított túró, tej és zsír,
 - Alma, gyümölcs, cukor és sütemény,
 - Ami ízes mind neked ajánlom
 - Dallamos hangommal hozzád imádkozom
 - Jótevő kámonnak, Dajan Dérhnek.
 - Vándoraim közel, s távol
 - Veletek szólok, mikor itt jártok,
 - Világomat bemocskolva,
 - Szennyet, mocskot szerteaszórva
 - Szertelen bűnt követtek el.
 - Büntetése el nem marad.
 - Sötét szemként tükröző tó
 - Kis tavacska és folyóvíz
 - Szennytől mentes maradjon!
 - Szépen járjatok hegyre fel és le,
 - Vegyétek a föld gyümölcsét,
 - Ám a tájat ne bántástok,
 - Baj és ártás távol legyen!
 - Belső baj és külső ártás
 - Eltisztuljon, távol legyen!
 - Bezáruljon bajnak szája,
 - Nyíljon meg a jószerencse kapuja!

Bajar sámánasszony hívóéneke

Bajar sámánasszony Naldzsig nevű ongonját hívja:

- Ó, kecses, fehér Naldzsig
- Mily dologban,
- Miként jársz hű követem?
- **Naldzsig megszólítja Bajart:**
- Fekete tested gyengülő,
- Félénk életed veszélyben.
- Figyelj rám magzatom!
- **Bajar sámánasszony így szól:**
- Parancsod maga a sors,
- Áldásod maga a szerencse.
- Jótevő ősz kedvesem,
- Nagyanya, ősz kedvesem!
- Oltalmat nekünk adj!
- Majom évben születettnek
- Minden dolgát véghez vidd!
- Úgy lesz-e? Bizony megtudom!

- 
- **Naldzsig ongon így szól:**
 - Jól van kedves magzatom!
 - Magas csíkos hegy a sátram,
 - Mély folyóim a keskeny Ived, és a Cengelt,
 - Merre futok, az Namnan Togosz,
 - Merre járok, az a Fehér köves szurdok.
 - Mindig segítöm a sámánfa.
 - Ó, kedves magzatom!

Ujgur ongon érkezik és Bajarhoz tuva nyelven beszél.

Bajar darhatul válaszol:

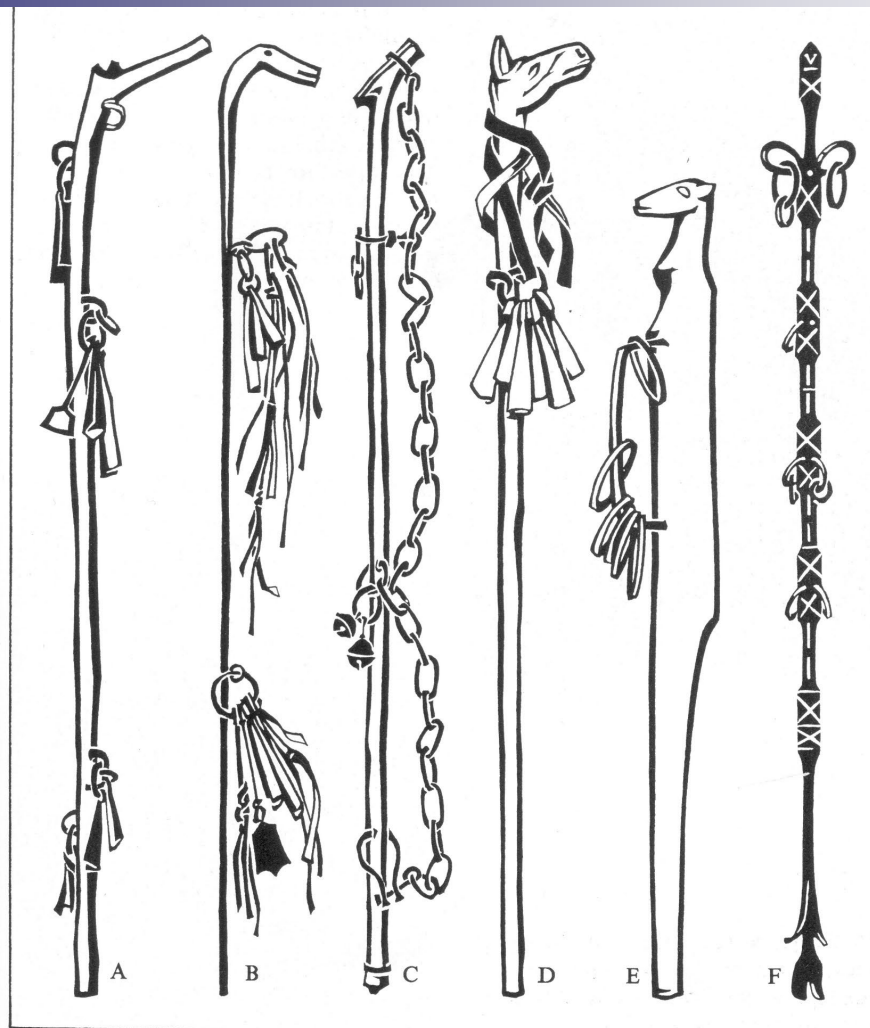
- Parancsod legyen a maga sors!
- Úgy legyen, úgy legyen kedvesem!
- Mi tegyek az erdős hely veszélyével?
- Megértettem, meghallottam, istenem.
- Ragyogtasd arany sugarad!
- Öltöztess páncélvértbe!
- Királyi ősz istenem!
- Őrző nagy sorsisten!
- Támaszom, nagy erejű szellem!
- Támogató nagy sorsisten!
- Anyám, anyám, anyám, anyám, anyám!
- Hívtam, kit hívni kellett,
- Figyeltem mit figyelni kellett,
- Most már forró tűzhelyetekhez térjete meg!
- ... menj vissza anyám, anyám, anyám!

- **Az ongon így szól:**
- Véget vetünk, véget vetünk, véget vetünk, véget vetünk, véget vetünk.
- Bajar így szól:
- Vessünk véget, vessünk véget, vessünk véget!
- *Bűvei, bűvei, aludjatok!*
- *Húrai, húrai* jószerencse idegyűljön!
- **Bajar még egyszer szólítja Naldzsig ongont:**
- Anyám, anyám, anyám, anyám, anyám!
- **Naldzsig megszidja Bajart:**
- Ha mindent
- Elvégeztél,
- Vigyázz, kettő közibe
- Három hegyibe ne kerülj!
- Mit teszel még most is?
- Ide-oda vándorolsz?

- 
- **Bajar válaszol az ongonnak:**
 - Minden szellem vessen véget, vessen véget, vessen véget!
 - Vessünk véget, vessünk véget, vessünk véget!
 - *Bűvei, bűvei, aludjatok!*
 - *Húrai, húrai, jó szerencse idegyűljön!*
 - *Bűvei, bűvei aludjatok!*
 - Nyolc fehér gyermekem!
 - Napország sugarú.
 - *Bűvei, bűvei, aludjatok!*

A sámánok hatása a dob és a bot

- Hoppál Mihály, *Sámánok. Lelkek és jelképek*. Budapest, Helikon 1994.
- Shamanism in Siberia. Ed. Vilmos Diószegi – Mihály Hoppál. Budapest, Akadémiai Kiadó 1978.
- Diószegi, Vilmos, Pre-Islamic Shamanism of the Baraba Turks and Some Ethnogenetic Conclusions. In: Shamanism in Siberia. Ed. Vilmos Diószegi – Mihály Hoppál. Budapest, Akadémiai Kiadó 1978. pp. 83-167.
- Potapov, L. P., The Shaman Drum as a Source of the Ethnographical History. In: Shamanism in Siberia. Ed. Vilmos Diószegi – Mihály Hoppál. Budapest, Akadémiai Kiadó 1978. pp. 169-179.



215. A sámánbot szimbolikája kettős: egyrészt a sámán segítőjének megjelenítése, illetve a sámán „hátasa,” a jelképes utazáskor, másrészt lehet a sámán égbe nyúló ’életfája’ is, a felső világgal való kapcsolattartás és az üzenetközvetítés eszköze. Válogatásunkban ló, illetve háts állat típusú botok egy-egy példányát mutatjuk be; van közöttük burját (A), mongol (B, D), enyec (F) és kizil (E). Tipológiai ide sorolható a dunántúli magyar regösök láncos csörgőbotja (C). Találó megoldású a rénpátás enyec vas sámánbot, mivel ők iramszarvason lovaolnak.



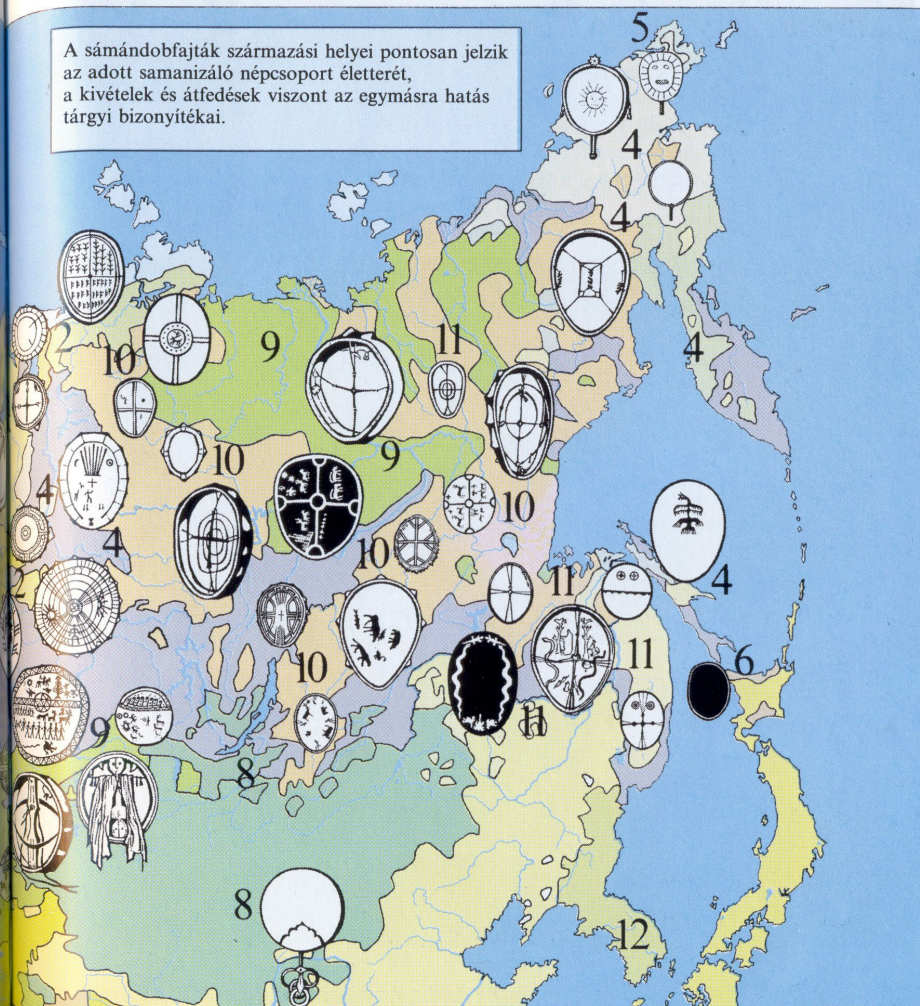
Az eurázsiai sámándobfajták és az etnikumok



Eurázsia samanizáló népei, népcsoportjai

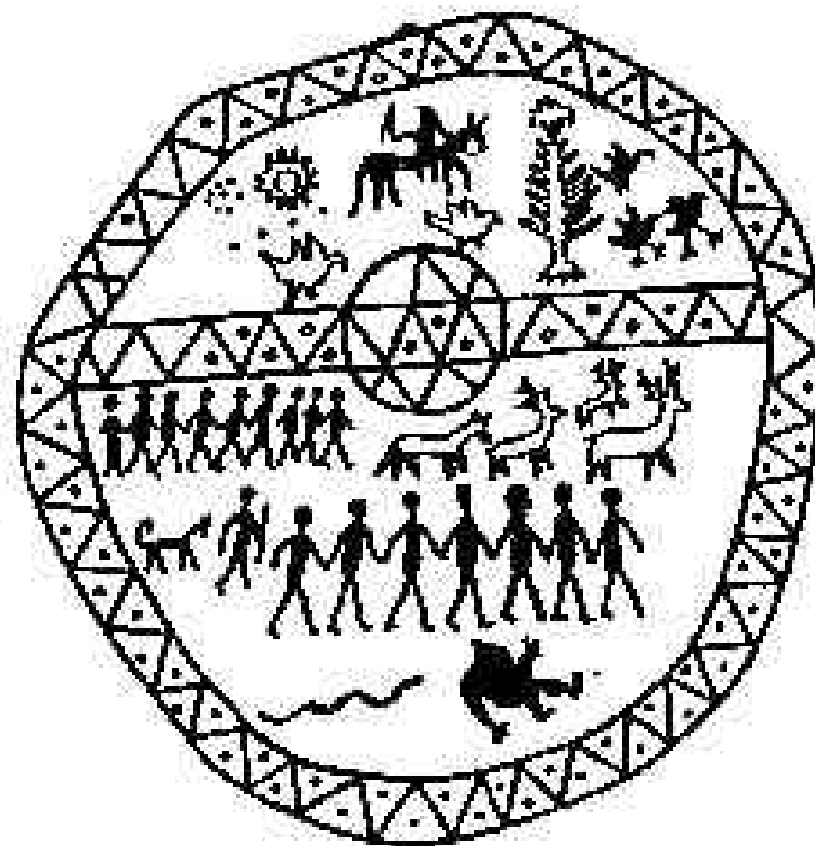
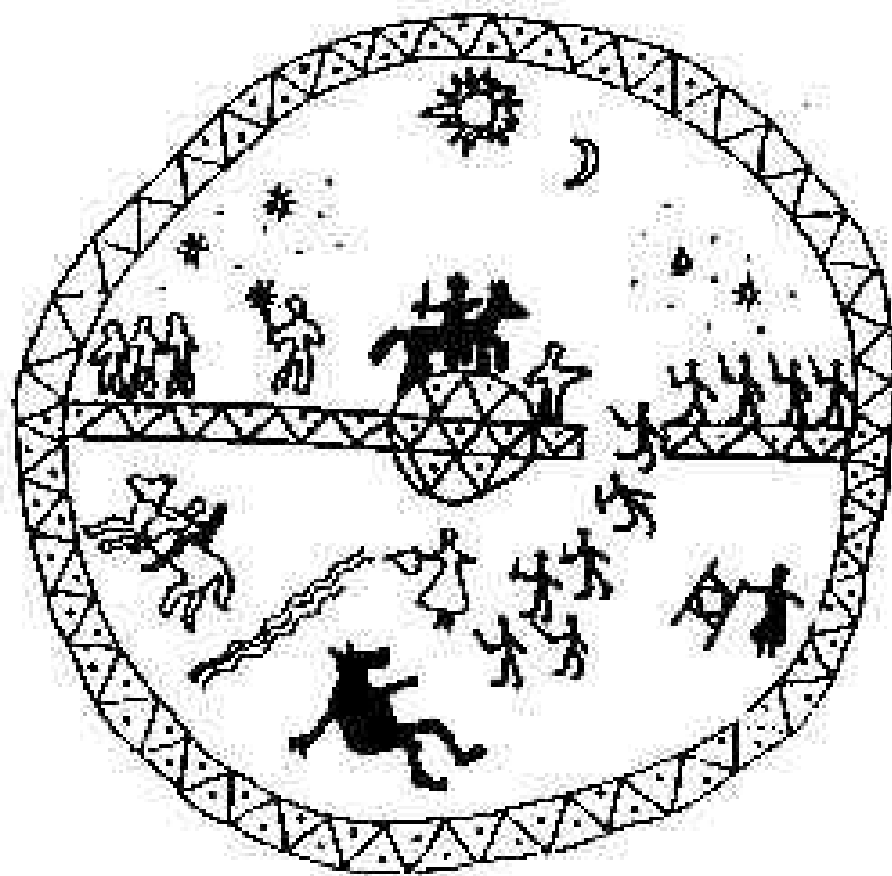
1. lapp/számi
2. szamojéd – nyenyec, enyec, nganaszan/jurák/tavgi, szölkup
3. obi-ugor – hanti/osztják, manyi/vogul
4. paleoszibériai – csukcs, itelmen, jukagir, ket, korják, nyivh/gilják
5. eszkimó és aleut
6. ajnu
7. nepáli magar és más himalájai szórvány
8. mongol népcsoportok – bajangol, burját, csakar, darhat, halha/ojrát, urjanhaj/tuba/szojot
9. szibériai török és tatár népek – abakáni/beltir/hakasz/kacsin/lebegy, baraba, cselkán, jakut/szaha, kizil, kumandin, sór/szagáj/teleut, telengit, tofa/karagasz, tölősz, tuva/todzsa
10. tunguz népek – dolgán, evenki, dahur
11. mandzsú népek – even/lamut/orocs, hezse, hibe, nanaj/gold, negidál, orok, sibo, szolon, udehe, ulcsa
12. koreai

A sámándobfajták származási helyei pontosan jelzik az adott samanizáló népcsoport életterét, a kivételek és átfedések viszont az egymásra hatás tárgyi bizonyítékai.



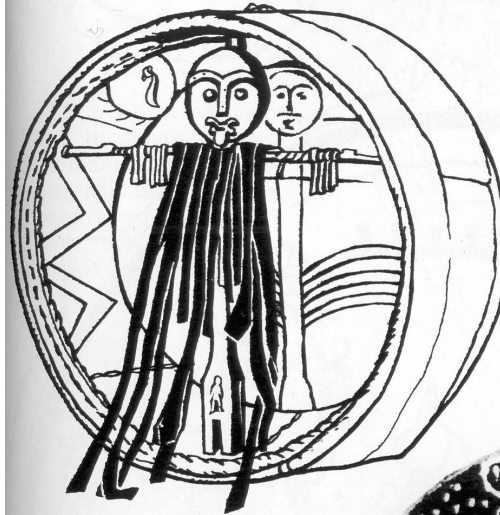
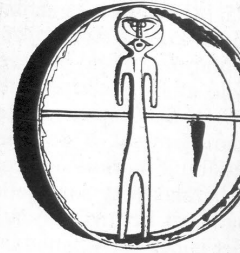
Ázsia és Északkelet-Európa hatalmas térségein a kisebb népecskék, néptörzsek, szórványok fokozatosan visszaszorulóban vannak, társadalmi és természeti létfeltételeik beszűkülése miatt. A színezés élőhelyükről csak nagyjából tájékoztat, hiszen a népsűrűség e tájakon rendkívül gyér és egyenetlen. Ezáltal nem vehettük figyelembe az óriási elvándorlást és a felgyorsult beolvadást. Nem jelöltük a tajga, a tundra, a sivatagok és a magas hegysek terjedelmes lakhatatlan, vagy csak időszakonként lakott területeit sem.



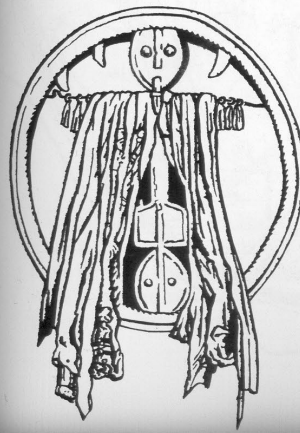


172. Baraba török sámándob emberalakos fogantyúval. D. G. Messerschmidt 1720 és 1727 között járt a Barabasztyeppe nomádjai között – kiadatlan kéziratot naplója nyomán közöljük ezt az értékes rajzot (*jobbra*).

173. Cselkán sámándob. Kétfejű fogantyúja a dob gazdaszellemének bálványalakja (*balra lenn*).

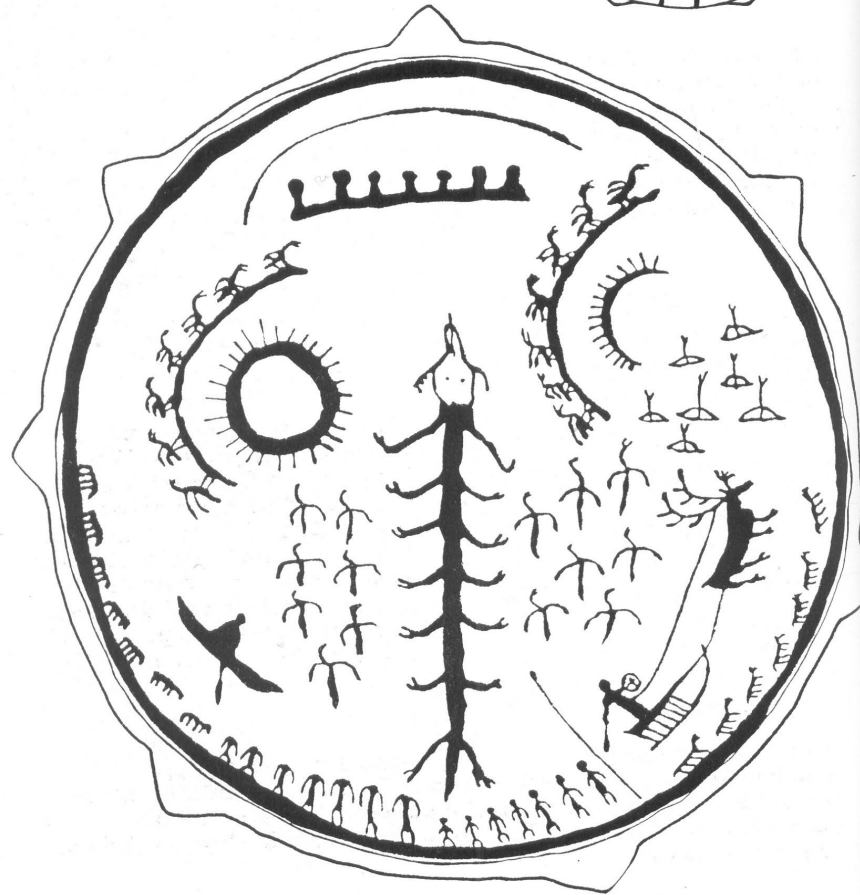
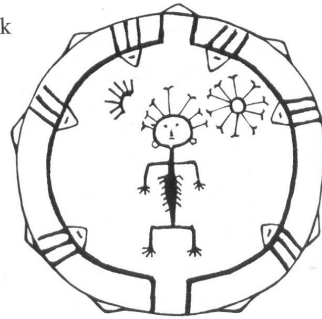


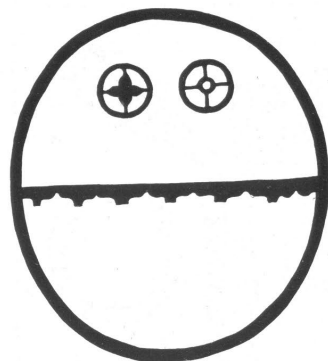
174. [A–B] Gazdagon kifestett altaji dob (*tüngür*). Egyike a legtöbbet idézett tárgyakkal Emberalakú fogóját (*csalu*) tarka szalagokkal kötötték körül a kovácsoltvas keresztrúdra apró vasszőgeket erősítettek (A). A dob külső felületén (B) óriás világfa jellegű bálványalak (a sámán szellemőse) látható, körülötte, a Nap és a Hold jel alatt a lóáldozathoz készülődő sámánok. Az altajiak hite szerint a Nap (*kün*) a Hold (*ai*) felesége.



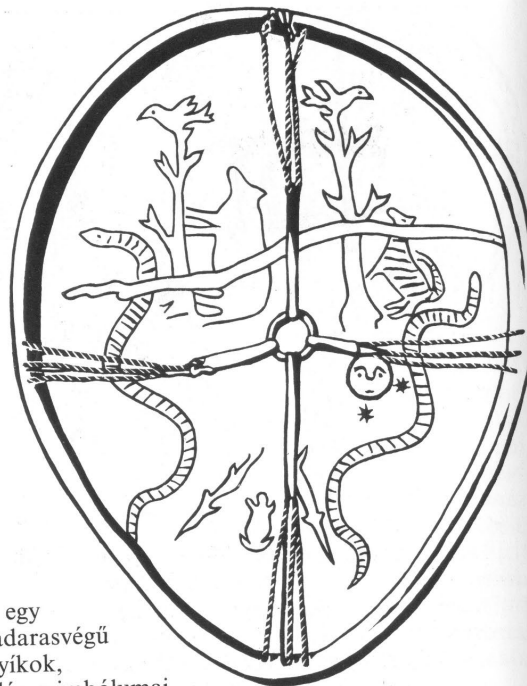
175. [A] Ket dob. A sámánalak fejéből fénysugarak nőnek ki, végükön stilizált madarakkal. Mellette A Nap és a Hold jele, az alsó és felső világba nyíló átjárók jelzése ismerhető fel.

175. [B] Szölkup sámándob. A rajzon a hetes szám dominál. A dob tengelyében kétszer hét lábú a mitikus óriás sárkánygyík, kétszer hét emberalak (egy sor fejetlen), kétszer hét állat, madár és hét nyilas íj látható, a Nap és a Hold jelét is hét-hét vízimadár övezi. A sámán égi utazásra indul szánján.

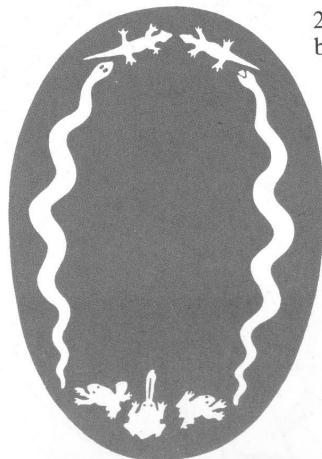




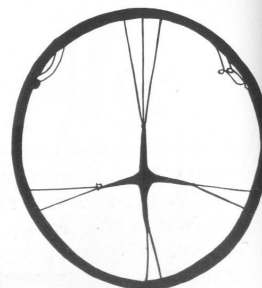
210. [A] Orocs dob szellemarca egy sámándob tárolására szolgáló nyírfakéreg dobozon; a dob-arc szemei nap- és holdjelképek.



210. [B] Gazdag jelképegyüttes egy negidál dob belső oldalán: madarasvégű sámánfák, kígyók, békák és gyíkok, utóbbiak az alsó föld alatti világ szimbólumai. A dob belső oldalának minden bizonnyal nagyobb jelentősége volt, akár titkos is lehetett.



210. [C] Az alsó világ megszemélyesítői (kígyók, békák és gyíkok) egy nanaj sámándobon.

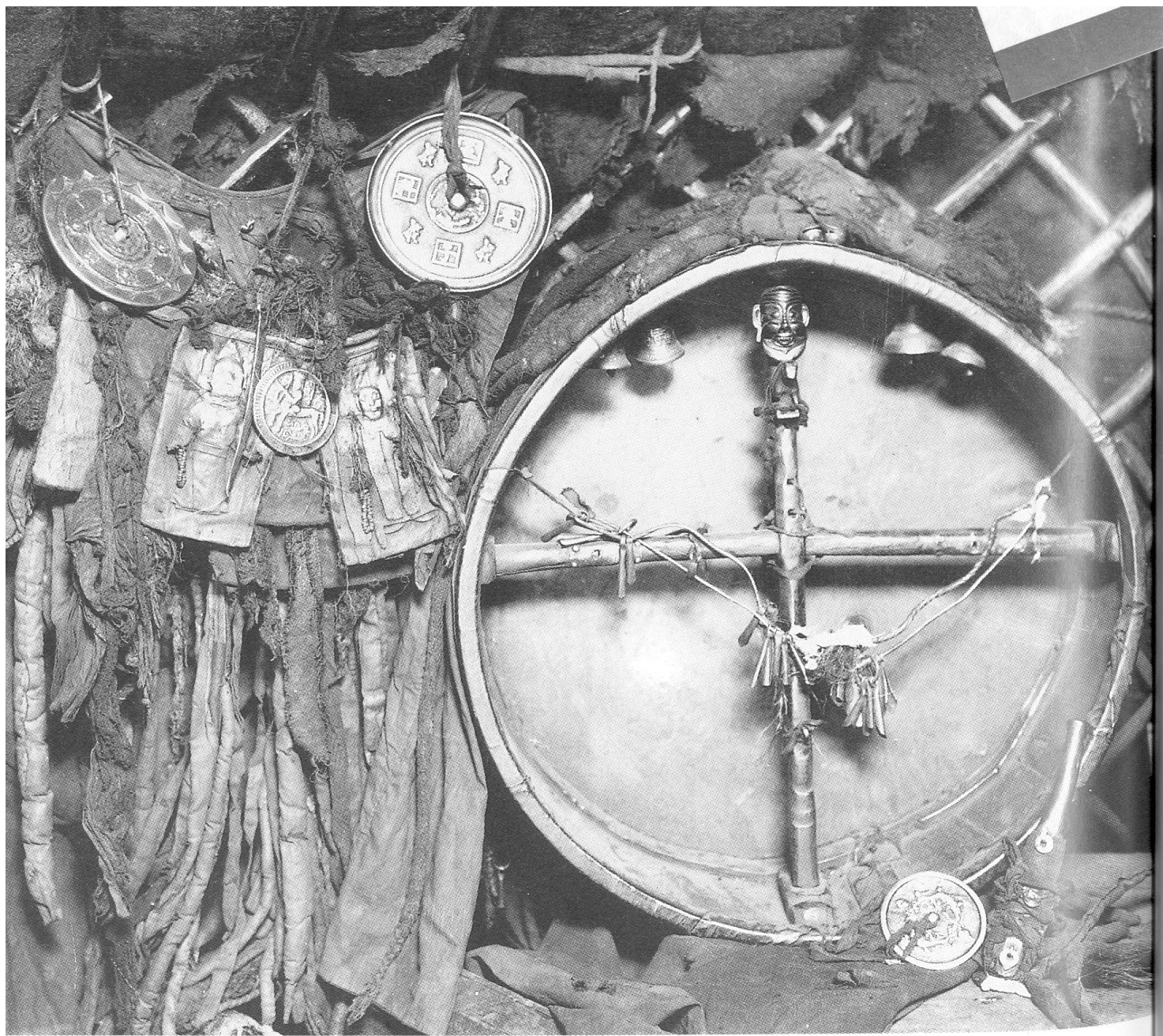


210. [D] Udehe dob belső oldala, jellegzetes feszített húzó, zsineggel fölerősített fogóval.



Ochir sámán tollas fejfedője





197. Az íjjal való jóslás elterjedt volt az altaji népcsoportoknál. Az eljárás rendkívül egyszerű: a sámán az ujján egyensúlyozza az idegén billegő íjat.

198. Mongol íjas dob (hátról). A nyílvesző hegye lófej alakú. Amiként a dobot a sámán égbe röptető hátraslovának tartották, akként feltehető a nyílról is, hogy a repülés szimbóluma lehetett a régiek elképzelésében; olyan eszköz, amely a sámánt jelképes utazásra segítette.

